

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ד, תשי"ג

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

על ביטול הריבוי בהשאלות עבריות שבלועזית *

ההיקש הוא שגרם - כפי שהיינו למדים - לביטול הריבוי של מלים בריות וזרות בעברית ולגזירת היחיד לפי צורת הריבוי. באותה מידה ואף למעלה מזה, בגלל הזרות, פעל גורם זה, כשהושאלו מלים עבריות ללשונות אחרות, וכשסיומות הריבוי העברי -ים, -ים ו-ות הודחו עם סיומות היחיד בלשונות אירופיות או הזכירו ביותר את צורתן (in-) באנגלית, בצרפתית ובגרמנית, ו-in, im- בלשונות הסלאביות, וכן כשהשימוש במלה השאולה מן העברית היה שכיח יותר בריבוי מאשר ביחיד.

כדוגמה מאלפת ישמשו שני השמות פְּרוּבִים וּשְׂרָפִים, אשר לביטול ריבויים ברוב הלשונות האירופיות גרמו שתי הסיבות כאחת:

במקרא מופיע, כידוע, „שְׂרָף” במשמעות נחש (ארבע פעמים ביחיד ופעם אחת בריבוי) ובמשמעות מלאך (פעמיים, ובריבוי בלבד). בעוד שה„שרף”-הנחש תורגם במלים מתאימות המציינות נחש בכל לשון ולשון, הרי ה„שְׂרָפִים”-המלאכים עברו כמות-שהם לתרגומים ומופיעים שם ללא-נטייה: *σεραφίμ, σεραφίμ* בתרגום השבעים, ו־seraphim בוולגטה - , ומכאן עברו שתי צורות אלה של הריבוי לשמש כלשון-יחיד בכל לשונות אירופה. וכך

* המשך למאמרי בקונטרס הקודם „על תבלין, חמין ו...אסקימוסים”.

באנגלית: לצורה החדשה seraph, קדמו שתי הצורות
 ; seraphim, seraphin, שריבוים הוא: seraphims, seraphins
 בצרפתית: séraphin (במילון לארוס הקטן, עמ' 949
 ; בצירוף הערה: hébr. seraphim); באיטלקית: serafino;
 בלשונות סלאביות מערביות serafin, ובסלאביות
 מזרחיות ודרומיות (חוץ מסלובנית): серафим (serafim).
 אגב, צורת-היחיד seraf (כ־e) שבלשונות אחדות (גם
 בגרמנית: Seraph, רבים Seraphs וגם Seraphim עם
 סיומת עברית מקורית). נגזרה אולי מצורת הריבוי לפי
 המתכונת (-in) cherubim : cherub, שהרי seraph איננו
 המשך ישיר של ה"שָׁרָף" (בסיין קמוצה) העברי.

ודומה לו גורל ה"כְּרוּב": אף על פי ש"כְּרוּב" מופיע
 בצורתו העברית כמובן, לאחר התאמתו הפוניטית ללשון
 הזרה (cherub, χερουβ— גם ביחיד) (השימוש ביחיד במקור
 הוא כ־25 פעמים, ובריבוי כ־60 פעם), הרי שכיחותה של
 צורת-הריבוי (מלבד דמיונה של ים לסיימות הלועזיות
 של לשון יחיד) גרמה לכך, שדווקא היא שימשה יסוד
 לשאילת מלה עברית זו, וכבר בתרגום השבעים מופיעה
 צורת χερουβειμ, χερουβιν במקום "כְּרוּב" שבמקור, ארבע
 פעמים: שמואל ב' כב יא; תהלים יח יא, יחזקאל ט ג
 ושם י ד.

בלשונות האירופיות צורת המלה השאולה היא
 cherub, cherubin, cherubim, כמו זו של serafin, seraf,
 serafim, ובלשונות הסלאביות המזרחיות הדרומיות, חוץ
 מסלובנית, — cheruvim (xерувим בב' רפה, כמו במקרה של

המשך β היווני המאוחר: Avram לעומת Abram ה"מערבי",
 Vavilon לעומת Babilon, שנשאל באמצעות הרומית.
 אין שתי מלים אלה הדוגמאות היחידות של
 דְּפִלְוֶרְלִיּוֹצְיָה (ביטול הריבוי) של מלים עבריות, ועדיין קיימת
 נטייה זו של הפיכת מלים עבריות המסתיימות -ים, -ות
 לשמות-עצם ביחיד בהתאם למבניהן המורפולוגי של הלשונות.
 המלה "גוי" במשמעות "לא-יהודי" מופיעה, למשל,
 בפולנית גם בצורה ten goim, היינו, אם לתרגם באופן
 מילולי, "גוים זה", וברבים te goimy, היינו — "גויימים
 אלה". כן רגיל כיום השימוש "karaim" "קְרָאִי", ליד צורה
 karaita. אגב, כאן פעל נוסף להיקש פֹּרְמֵלִי (הידמות הסיומוח)
 גם גורם פסיכולוגי: צורת karaita משמעותה בלשונם
 הטורקו-טאטארית של הקראים "כלב שחור"¹, ועל כן העדיפו
 הקראים את השם karaim כצורת-יחיד. ידידם של הקראים
 בזולין, המזרחן הנודע פרום' תאדיאוש קובלסקי, תמך אף
 הוא בצורה זו, ועל-ידו נתקבל השם גם במסמכים הרשמיים
 של ממשלת פולין (עיין גם בשם כתב-העת של הקראים
 בפולין: Mysl karaïmska).

גם שמות-עצם במין נקבה וברבים "נפגעו" מתהליך
 ביטול-הריבוי: ה"ישיבה", כלומר בית-האולפן לתורת ישראל,
 נקראת בפולנית ביחיד jeszybot, כגון znany jeszybot,
 היינו — "ישיבות" מפורסם, וברבים znane jeszyboty,
 היינו — "ישיבותים" מפורסמים. כן גזרו מריבוי "פאות"

1. על כך העיר את תשומת-לבי ידידי ד"ר דוד לור.

באמצעות המבטא "פייעס", pejys, pajys באידית, את הצורה ten pejys, היינו – "פאות" זה, וברבים czarne pejys, היינו – "פאותים" שחורים. ובדומה לזה גם kapures, "פפרות", באמצעות האידית, כי es – מזכיר סיומת למין זכר ביחיד, וגם להבדיל Zebaot, למשל, בצירוף Bóg Zebaot – אלוהי צבאות, שצורתו הפולנית בביטול הריבוי היא כאילו: אלוהי ה"צבאותים". דוגמאות מעין אלה אפשר להביא גם משאר הלשונות הסלאביות, אף על פי שבפולנית שכיחה תופעה זו ביותר בגלל ריבוי השאלות מעברית ומאידית בלשון זו בשל מספרם הרב של היהודים שישבו בארץ זו מאות שנים¹.

ויצינו דוגמאות מאלפות, שרשמתי מתוך הרומאן הגדול "מאיר אַזוֹפּוֹבִיץ" של הסופרת הפולנית הידועה אַלִיזָה אוֹנִ'שְׁקוֹבָה, שהעיד עליה מהדיר המהדורה השביעית (בשנת 1947, – הראשונה יצאה ב־1878) פרופ' קוֹיִן־נובֶסקי, כי "השקיעה עמל רב בהכרת תרבותם הדתית, הרוחנית והמוסרית של יהודי פולין". בכל זאת כותבת הסופרת kofrim במקום ("כּוֹפֵר"); misnagdzin (על יסוד הצורה האידית בריבוי misnagdym) במקום misnaged ("מתנגד"), וכן nawim במקום "נביא", ואפילו מונח מתורת הקבלה ten sefirot, היינו – "ספירות זה", כדוגמת jeszybot, על יסוד הדמיון של ot – ot – בשמות עצם פולניים רבים ממין זכר ביחיד, כגון wylot (זינוק, טיסה), namiot (אוהל) ועוד ועוד.

1. השווה בחוברת האידית שלי, "די קעגנניטיקע פּויליש־יידישע

השפעות אויפ'ן שפראך-געביט", הוצאת "ווילנער פארלאג", ווילנע 1934.

עד כמה נטייה זו של ביטול-הריבוי עדיין קיימת בפועל, אנו למדים מדברי פרופ' סטאך מאוניברסיטת לבוב לשעבר (מרצה לעברית); אחרי סיורו בארץ-הקודש בשנת 1927 בערך, סיפר לשומעיו *o chalucymach i szomrimach* היינו על "חלוצימים" ועל "שומרימים", כי *chalucym* היה בשבילו יחיד, בדומה לשמות העצם הפולניים כמו *pielgrzym* (נודה), *olbrzym* (ענק) 1.

ואף יהודים לא נמנעו מתהליך זה. אנשי "השומר הצעיר" בגליציה, בימי מלחמת העולם הראשונה ואחריה, דיברו על *szomrotka*, "שומרת" - היינו "שומרות + -ka", סיומת פולנית לנקבה ע"ד *bigotka*, *despotka* וכו' (על כך העיר את תשומת לבי הסופר דב סדן).

גם האידית יודעת דוגמאות של דפלוך-ליציה של מלים עבריות, אף על פי שסיומת -ים משמשת גם באידית סימן לריבוי של מלים ממוצא עברי, ואף למלים שאינן ממוצא עברי כגון "דאקטוריים" ("דוקטורים", כלומר רופאים), "נארָאָנים" (טיפשים), "טייוולאָנים" (שדים) ועוד.

המלה "פָּנִים" שהיא לשון-רבים בעברית, הפכה באידית ליחיד, ואומרים וכותבים "אַ שיינ פָּנִים, אַן אַלט

(1) עיקרון זה פעל גם לגבי שמות פרטיים ושמות-מקומות עבריים המסתיימים -ים, -ים, -ות. אם הזכירו שמות אלה בצורתם שמות סלאביים בזכר בלשון-יחיד, הפכו בנקל לצורות-יחיד וניטו בהתאם לתקנות הנטייה הסלאבית (אם לא שנשארו בלתי-נטיים). אפשר להביא עשרות דוגמאות לכך מכל תרגום התנ"ך ללשונות סלאביות, ואף משאר הלשונות הניסיות.

פְּנִים" ועוד, וברבים— "פְּנִימֵר" עם סיומת אידיית-גרמנית רגילה, וכן בהקטנה — "א פְּנִימ'ל".

היקש פוניטי גרם גם — כפי שהעירני מר מ' מֶדֶן — לכך ש"ציצית" העברית, בהגייתה האידיית "ציצעס", נראתה כצורת ריבוי כדוגמת צורות ריבוי שכיחות: "לאַטעס, שאַפֶּעס, טאַטעס", או של הריבוי העברי "מְצוֹת", "mycwes", ומריבוי מדומה זה נגזרה צורת יחיד באידיית "אַ צִיצֵע", כמו "א לאטע", "א שאפע", "א מצווה" (קרי "א מיצווע"), ולא "אַ ציצית" כבעברית.

אין ספק, שאם נרחיב את החיפוש אחרי תופעות מסוג זה, נגלה עוד דוגמאות נוספות של ביטול הריבוי גם בעברית עצמה גם בהשאלות עבריות לשפות אחרות.